

КЛАСИ ІННОВАЦІЙ У СЛОВОТВОРІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

В статті розглядаються загальні питання новоутворень у мові, причини їх появи та рушійні сили, які зумовлюють цей природний рух.

Питання про мовну мінливість становить постійну якість мови, бо, перебуваючи у постійному русі, мова безперервно розвивається, вдосконалюється, маючи своє минуле, сьогодишнє і майбутнє. Найбільш яскравим свідченням динамічного характеру мови є її властивість збагачувати свій словниковий склад новими одиницями.

Які ж причини появи нових слів і які сили зумовлюють цей природний рух у мові? Всім добре відома екстралінгвістична зумовленість лексичних змін, тобто вплив зовнішніх факторів. Отже, будучи одним із проявів життя мови, поповнення словника, еволюція мови в цілому реалізується факторами не лише зовнішнього, але і внутрішнього порядку. Уже саме функціонування мови як знаряддя комунікації здатне породити імпульси таких змін, які самі по собі не є залежними від історії народу.

Мова повинна розглядатися як невід'ємна й органічна складова людського розуму. Все в мові створено людиною, та і сама мова існує для людини. Однак у функціонуванні мови існують сфери, які мало піддаються впливу людини. Воля і бажання людини не повністю вільні від норм, встановлених у системі мови, і тих правил, дотримання яких з тих чи інших причин вважається обов'язковим. Різний і ступінь свободи людини при використанні засобів різних рівнів і різної протяжності. Дія людського фактору не є чимось раз і назавжди заданим, одноманітним, конвенціональним.

С.Д. Кацнельсон писав: "Мова вливається в мовлення не як цілісна структура, а фрагментарно, певними будівельними елементами, які відбираються відповідно до вимог повідомлення і одержують у мовленні свою особливу, специфічну для даного тексту побудову" [1:97].

Звідки саме "відбирає" той, хто говорить, необхідні йому будівельні елементи і в якому вигляді представлені вони в його свідомості? Глобальний образ того, що слід висловити в мові, повинен бути розчленований і структурований відповідно до способів і стереотипів мовного вираження. Зміст, що народжується, треба співвіднести з мовними структурами і мовними одиницями, їх спільна сукупність підведена під визначений зразок чи схему.

Когнітивна структура мови корелюється з мовленнєвою. Вважається, що в акті створення мовленнєвого висловлювання людина подумки підводить повідомлюване під відомий стереотип, осмислюючи його як прохання чи запит інформації, як розповідь чи інструкцію і тому подібне. Думка, яка формується, розбивається на її окремі складові, препарується відповідно до структури майбутнього висловлювання.

Але навіть виконання уже написаного музичного твору, тобто гра по нотах, за готовим планом, виявляється процесом варіативним, нерідко оригінально творчим, який вимагає осмислення твору, що виконується, його інтерпретації. Незмірно складним виявляється "виконання" визначеного наміру мовця: для нього часто немає готового рецепту і план створюється ним самим. І хоч варіативність творчого начала в мовленні широка, воно, як правило, не одягає готову думку в готовий одяг: рухоме і те і інше. Намір, що народжується, вимагає вербалізації в оптимальній формі, але цю форму належить інколи не тільки "вибрати", але і створити. Існування кліше, готових уривків тексту, ритуальних зворотів, зразків у нашій пам'яті не викликає ніякого сумніву, але так само безсумнівно і те, що із сукупності, яка є, ми повинні вибрати одне, й уже в цьому виявляється відома свобода мовних вчинків людини, тобто в принципі, для правильного опису мовленнєвої діяльності не можна перебільшувати ні долі творчого, ні, навпаки, долі стереотипів. Все залежить од типу мовлення, від умов спілкування, від мовної особистості. Але і для найталановитішої особистості є закономірності, яких вона дотримується.

Як пише Н.Д. Арутюнова, "...при створенні висловлювання приходять у дію декілька функціональних механізмів мови: один із них забезпечує створення мовленнєвої номінації події (якщо вона не може позначатися одним словом), другий має на меті визначення (номінацією) теми повідомлення і повідомлюваного, третій спрямований на актуалізацію найменування – його співвіднесення із ситуацією мовлення – подією, що позначається, моментом мовлення і учасниками мовленнєвого акту, четвертий виявляє мету комунікації" [2:270].

Отже, перед нами два головних механізми, які забезпечують вибір (створення) структури висловлювання і вибір (створення) одиниць номінації, що заповнюють цю структуру.

Висунувши положення про те, що "вибір структур висловлювання передусе вибору слова", Арутюнова робить все-таки тут примітку, пояснюючи, що в реальному процесі мовотворення "обидва вибори взаємозумовлені: вибір слова неможливий безвідносно до конструкції, яка створює його синтаксичні характеристики, але і вибір конструкції нездійснений без попередньої фіксації лексичних елементів" [2:94].

Мовленнєва одиниця повинна бути достатньо визначеною і стійкою, щоб забезпечити взаєморозуміння, і в той же час – достатньо гнучкою і рухливою, щоб забезпечити передачу нових змістів. Для кожної одиниці визначений через це своєрідний діапазон інваріантного і, навпаки, варіантного, рамки мінливості в заданих кордонах тотожності самій собі. Ізоморфні всі мовні одиниці двостороннього характеру саме тому, що кожен тип одиниць проявляє свій власний спосіб співвіднесення її форми з її змістом. Кожен знак існує як особлива єдність "тіла" знаку і його змісту, форми і значення, бо, будучи нерозривним за суттю, воно має властивість руха-

тись в той чи інший бік, причому рамки цієї рухомості звичайно хоч і не строго, не жорстко, але все-таки фіксовані.

Так, О.С. Кубрякова розвиває "концепцію внутрішнього лексикону, яка будується на визначенні його основною оперативною одиницею слова"[3:58]. Вона допускає, таким чином, "реальне існування у свідомості людини тих будівельних одиниць, із яких в міру необхідності вона може створити нові тексти і їх частини – нові одиниці номінації (тобто слова – назви) – слідів, або енграм слова з його складовими (морфемами – коренями й афіксами). Люди знають перш за все слова своєї мови, володіють визначеним запасом слів своєї пам'яті, а таке знання означає, що люди знайомі з: а) семантикою і референтними особливостями слова (особливо з його найближчим значенням); б) синтаксисом, тобто способами вживання слова, його використанням у різних синтаксичних конструкціях, в тому числі змішаного типу, і нарешті, з в) прагматикою, під якою ми розуміємо не лише "інформацію, що фіксує відношення мовця чи адресата повідомлення до ситуації, про яку йде мова"[4:56], але й відомості про доцільність (недоцільність) використання даного слова в певній ситуації, його конотації і належності до певного стилю мови"[3:60].

Слово виступає як тіло знаку для концепту чи групи концептів, як носій певного кванта інформації, закріпленого за його змістом в акті назви відповідного об'єкта, водночас воно виступає як оператор, який при активізації свідомості викликає до життя ланцюжок – скільки потрібно протягнений – складних асоціацій. Оперативна роль слова полягає також і в тому, щоб здійснити "стикування" того, хто говорить, із знанням його партнера.

Поява і вживання нових слів закономірні передусім із практичної точки зору. Вони є продуктом тривалого розвитку.

Словникові видання, що відображають нову лексику і фразеологію, мають велику кількість похідних слів. Аналіз лексикографічного матеріалу засвідчує, що основною одиницею словотворення є похідне. Нові слова стереотипні. Вони вільно створюються за продуктивною моделлю. Теоретично їх число безмежне, і вони практично стовідсотково можуть прогнозуватися на основі системних типів. Нові слова характеризуються всіма ознаками: словністю – категоріальною номінативною функцією, згущенням сенсу в одне поняття, цільнооформленістю, синтаксичними можливостями. Всі вони непозачасові, історично й соціально зумовлені. Багато "визнаних" нових слів можуть не братися готовими із певного інвентаря, а створюватися мовцем на основі системи.

Мовленнєві новоутворення можуть аналізуватися в різних аспектах: лексикологічному, функціонально-стилістичному, словотвірному й ономазіологічному. Найбільш важливим із них, без сумніву, є словотворчий аспект, оскільки мовні новоутворення нерідко демонструють величезні резервні можливості словотвірної системи. Про ступінь продуктивності тих чи інших словотвірних типів можна з упевненістю судити лише за тим, наскільки активно створюються у відповідності з ними мовні новоутворення. Такі автори, як Ханпіра [5:153-167], Гімпелевич [6:79-84], Камніазов [7:118-125], Сироткіна [8:184-200], Царьов [9:20-26], Шеляховська, Богданов [10:82-92], Малєєв [11:38-44], вважають, що в мові на будь-якому етапі її розвитку функціонують три класи іновачій. Мовленнєві новоутворення поділяються на такі великі групи: потенційні слова, okazіональні і неологізми. Потенційні слова, подібно до okazіоналізмів, мають мовленнєвий характер, тобто, не входять до системи даної мови. Але, на відміну від okazіоналізмів, вони нормативні і не мають стилістичного маркування. При створенні потенційних слів реалізуються закони словотворення, при утворенні okazіоналізмів тим чи іншим чином порушуються ці закони. Слова, які відносяться до групи потенційних, виникають спонтанно в процесі мовленнєвого акту. Вони сприймаються досить звично, адже при створенні їх автор не використовує те, що невідоме мовній системі. Okazіональні слова, навпаки, створюються творчо, тому супроводжуються авторськими поясненнями. Виникнення okazіональних слів – це майже завжди акт свідомого мовленнєвого новаторства.

Неологізми визначаються як нові слова, що відбивають зміни навколишньої дійсності, чи слова, які відповідають потребам комунікації. Неологізми – це "загальномовні" (мовні, узуальні) новотвори.

Будь-які новотвори в момент виникнення становлять собою факти мовлення і стають фактами мови тільки після багатократного відтворення, поширення і закріплення в узусі. Творчий потенціал мовлення надзвичайно високий: інновації виникають постійно в усіх його різновидах. Та все ж подальша їх доля різна. Одні новотвори, повторюючись багатократно в типових ситуаціях спілкування, поступово втілюються в мовну систему спілкування і на певний час поповнюють клас неологізмів. Неологізми займають у мові своєрідне нестійке становище: вони всім відомі і в той же час сприймаються як дещо нове. Із часом відчуття новизни зникає і неологізм стає узуальною одиницею. Деякі неологізми досить швидко виходять із вживання, переходячи в клас застарілих слів.

Okazіональні інновації не виходять за рамки окремих ситуацій спілкування і залишаються на рівні мовленнєвого вживання. Прийняття чи неприйняття нового мовленнєвого факту узусом залежить від ряду причин: суспільного статусу автора інновації, їх значущості. Так, якість нового слова була сформульована В.І. Заботкіною: "Ідеальним для швидкого прийняття в суспільстві є той неологізм, в якому поєднується максимум простоти з максимумом інформативності" [12:18].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кацнельсон С.Д. Типология языка и речевое мышление. Л.: Наука, 1972. – 333 с.
2. Арутюнова Н.Д. Общее языкознание. – М.: Наука, 1972. – 517 с.
3. Кубрякова Е.С. Номинативный аспект речевой деятельности. М.: Наука, 1986. – 156 с.

4. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика: Синонимические средства языка. М.: Наука, 1974. – 367 с.
5. Ханпира Эр. Об окказиональном слове и окказиональном словообразовании // Развитие словообразования современного русского языка: Сб. статей. – Москва: Наука, 1966. – С. 153-167.
6. Гимпелевич В.С. Заметки об окказиональном и потенциальном словообразовании // Актуальные проблемы русского словообразования: Сб. статей. – Ташкент, 1975. – С. 79-84.
7. Калниязов М.У. Членимость окказиональных и потенциальных слов // Актуальные проблемы русского словообразования: Сб. статей. – Ташкент, 1975. – С. 118-125.
8. Сироткина П.Е. Структурные типы потенциальных и окказиональных слов // Вопросы грамматического строя языка: Сб. науч. тр. МГПИИЯ. – 1976. – Вып. 100. – С. 184-200.
9. Царев П.В. Потенциальная лексика в современном английском языке // Иностранные языки в школе. – 1978. – №1. – С. 20-26.
10. Шеляховская Л.А., Богданов Н.А. Словообразовательный аспект изучения некоторых групп окказионализмов // Новые слова и словари новых слов: Сб. статей. – Л.: Наука, 1983. – 223 с.
11. Малеева М.С. Словообразовательный контекст как критерий разграничения потенциальных и окказиональных слов // Языковые и речевые единицы в лексике и фразеологии русского языка: Сб. науч. тр. – Курск: Курский ГПИ, 1986. – С. 38-44.
12. Заботкина В.И. Семантика и прагматика нового слова: Автореф. дис. ... докт. филол. наук. – М., 1991. – 51 с.

Матеріал надійшов до редакції 10.12.02 р.

Чумак Л.Н. Классы инноваций в словообразовании современного английского языка.

В статье рассматриваются речевые новообразования, причины их возникновения и движущие силы, которые обуславливают это естественное движение.

Chumak L.M. The Classes of Innovations in Modern English Word-building.

The article considers the formation of new words, the reasons of their appearance and motive forces that cause this natural development.